

درس: ۵ نام طراح: زهره شعبانزاده	بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیر خانه راهبردی کشوری درس تاریخ تولید شده در استان خراسان رضوی	محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰- ۱۳۹۹

عنوان: تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین

اهداف یادگیری :

پس از مطالعه ، از دانش آموزان انتظار می رود که بتوانند خلفای نخستین را بشناسند و تحولات اجتماعی و اقتصادی دوران آنها را مقایسه نمایند . همچنین فتوحات مسلمانان را بررسی کرده و بتوانند پیامدهای سیاسی - اقتصادی و فرهنگی آنها را تحلیل نمایند .

نکات مهم و کلیدی درس :

- * منظور از خلفای نخستین (راشدین) ابوبکر ، عمر ، عثمان و علی (ع) است .
- * برخی از منابع امام حسن (ع) را نیز خلیفه پنجم می دانند .
- * ابوبکر ۲ سال ، عمر ۱۰ سال و عثمان ۱۲ سال خلافت کردند .
- سقیفه : ایوانچه سقف دار (سایه بان دار)
- مرتدان : از دین برگشتگان
- پیامبران دروغین : کسانی که به دروغ ادعای پیامبری می کردند .
- شامات : منطقه وسیع در غرب آسیا که کشورهای سوریه و لبنان و اردن و فلسطین امروزی را دربرمی گیرد.
- جزیه : مالیاتی بود که مسلمانان از اهل کتاب (یهودیان ، مسیحیان ، زرتشتیان) گرفته می شد .

تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین

* مهمترین مسائلی که جامعه اسلامی پس از رحلت پیامبر با آن روبرو شد عبارت بود از :

- ۱- جانشینی پیامبر (ص)
- ۲- اداره حکومت
- ۳- تثبیت اسلام در عربستان
- ۴- فتوحات مسلمانان در خارج عربستان

جانشینی رسول خدا و شکل گیری خلافت

الف) انتخاب ابوبکر بن قحافه

هنگامی که علی (ع) و بنی هاشم مشغول مراسم تدفین پیامبر (ص) بودند، گروهی از انصار برای انتخاب جانشین در مکانی به نام **سقیفه بنی ساعده** جمع شدند ابتدا **عمر بن خطاب** و **ابوعبیده جراح** سپس گروهی از انصار با ابوبکر به عنوان جانشین بیعت کردند.

بحران ارتداد و جنگ های رده

در آغاز خلافت ابوبکر ، شورش های زیادی به وجود آمد که شامل موارد زیر است :

۱- عده ای بادیه نشین که با تعالیم اسلام آشنایی نداشتند دین اسلام را ترک گفته و شورش کردند، به آنها مرتدان (ازدین برگشتگان) می گویند .

۲- پیامبران دروغین (اسود عنسی ، مسیلمه کذاب ، طلحه بن خولید ، سجاح دختر حارث)

۳- گروهی دیگر که ابوبکر را به عنوان خلیفه قبول نداشتند و از پرداخت زکات خودداری کردند .

* ابوبکر پس از استقرار بر مسند خلافت ، سپاهی را برای مقابله با شورش ها فرستاد و شورش مرتدان، پیامبران دروغین و دیگر معترضان را سرکوب کرد .

ب (انتصاب و خلافت عمر

ایران

مصر

شام

* ابوبکر طی وصیت نامه ای مکتوب ، عمر بن خطاب را به عنوان جانشین خود معرفی کرد .

* مهم ترین رویدادهای دوران خلیفه دوم ← فتوحات مسلمانان در سرزمین های مجاور عربستان

* عمر توسط یک غلام ایرانی به نام فیروز نهاوندی ملقب به ابولؤلؤ مجروح شد و از دنیا رفت .

پ (انتخاب و خلافت عثمان

* عمر پیش از مرگ ، شوای شش نفره تشکیل داد تا یک نفر را به عنوان خلیفه انتخاب کند ،

* در این شورا حضرت علی (ع) شرط عمل به کتاب خدا و سنت پیامبر را پذیرفت اما شرط عمل به سیره ابوبکر و عمر را نپذیرفت و سرانجام عثمان بن عفان از خاندان بنی امیه به عنوان خلیفه سوم انتخاب شد .

روش حکومت و اقدامات عثمان

ت (خلافت امام علی (ع)

* پس از عثمان ، مردم مدینه به اصرار از علی (ع) خواستند که خلافت را بپذیرد و با آن حضرت بیعت کردند . از آنجا که

امام علی (ع) مصمم بود مطابق کتاب خدا و سنت پیامبر عمل نماید ، اشراف قریش و بنی امیه از بیعت با ایشان خودداری کردند .

* از جمله مخالفان و دشمنان علی (ع) : ۱- معاویه پسر ابوسفیان ۲- طلحه و زبیر ۳- مروان حکم

* امام علی (ع) برای دفع آشوب های بنی امیه ، مرکز خلافت را از مدینه به کوفه منتقل کرد .

* جنگ های امام با دشمنان عبارت بود از : (جمل ، صفین ، نهروان)

* پس از شهادت امام علی (ع) (در ۲۱ رمضان سال ۴۰) مردم با امام حسن (ع) بیعت کردند .

❶ اوضاع اجتماعی دوران خلفای نخستین

* پس از رحلت پیامبر (ص) به سبب اختلاف بر سر جانشینی ، اتحاد امت اسلامی آسیب دید .

* **ابوبکر و عمر** در دوران خلافت خود سعی کردند عدالت را میان مسلمانان رعایت کنند و از هر دو گروه انصار و مهاجرین ، افرادی را به سمت های فرماندهی سپاه و حکومت انتخاب کردند .

* **عثمان** به دلیل سیاست خویشاوند گرایی که داشت باعث نارضایتی و اوج گرفتن تعصبات قبیله ای شد .

* **علی (ع)** قصد داشت با عمل به تعالیم اسلام و سنت رسول خدا برادری و یگانگی دینی را به امت اسلامی بازگرداند ، که با موانع و مشکلات (مخالفت و دشمنی مال اندوزان و جنگ های داخلی) روبه رو شد .

❷ تحولات اقتصادی دوران خلفای نخستین

* در دوران خلافت عمر و عثمان درآمدهای فراوانی از سرزمین های ثروتمند فتح شده به خزانه مسلمانان در مدینه سرازیر شد .

❸ نحوه توزیع بیت المال در زمان خلفای نخستین :

خلیفه دوم (عمر)

۱- درآمدهای سرزمین های فتح شده را به عنوان عطایا بین مسلمانان توزیع میک رد ۲- توزیع مالیات بر پایه مساوات نبود ۳- همچنین از ثروت اندوزی و تجمل گرایی جلوگیری کرد .

خلیفه سوم (عثمان)

۱- عثمان بذل و بخشش های فراوانی به خویشاوندان و خاندان بنی امیه داشت ۲- محدودیت هایی که عمر برای مال اندوزی ایجاد کرده بود را نادیده گرفت ۳- اراضی فراوانی را در ایران و مصر تصرف کرده و به ثروت خود افزود .

امام علی (ع)

۱- عدالت و مساوات را اجرا می کرد ۲- بیت المال را به طور مساوی میان مسلمانان اعم از عرب و غیرعرب ، سیاه و سفید ، و بنده و آزاد تقسیم می کرد ۳- معیارهای قومی، قبیله ای ، خویشاوندی و یا تقدم و تاخر در قبول اسلام را در توزیع بیت المال در نظر نمی گرفتند .

فتوحات مسلمانان و گسترش اسلام

* در نتیجه لشکرکشی اعراب مسلمان به سرزمین های مجاور شبه جزیره عربستان، که در زمان **ابوبکر** آغاز شد و تا پایان **خلافت عثمان** ادامه داشت، سرزمین های **ایران**، **شام**، **مصر** فتح شد.

الف) فتح شام

* منطقه ای در **غرب آسیا** و نقطه اتصال زمینی و دریایی سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا بود.

* دارای **تمدن کهن** باستانی بوده و محل برخورد تمدن های بین النهرین، ایران، مصر، یونان و روم بوده است.

* هنگام حمله اعراب زیر سلطه امپراتوری روم بود و پیرو **آیین مسیحیت** بودند.

* عوامل مهمی که پایه های حاکمیت روم را در شام سست کرده بود عبارت بودند از :

۱- اختلافات مذهبی شام با حاکمان روم

۲- تفاوت های قومی، فرهنگی و زبانی میان مردم شام و حاکمان رومی

* **ابوبکر** چندین سپاه را به سوی شام فرستاد، بیشتر نبردها در زمان عمر بود و توانستند رومیان و متحدان محلی را شکست دهند و شهرها و آبادی های آن منطقه را با صلح گشودند.

* در پیمان های صلح با شام ۱- **حفظ جان و مال** ۲- **آزادی دین و عقیده مردم آن شهرها در برابر تسلیم** ۳- **پرداخت جزیه**، تضمین شده بود.

ب) فتح مصر

* **مصر** نیز همچون شام، به هنگام ظهور اسلام، بخش از **قلمرو امپراتوری روم شرقی** بود.

* **اسکندریه** در شمال مصر، یکی از **مراکز مهم نیروی دریایی** آن امپراتوری به شمار می رفت.

* با وجود تسلط رومیان بر مصر، موقعیت مسلمانان شام در معرض خطر بود، از این رو مسلمانان بعد از فتح

شام

درصد برآمدند که مصر را نیز تسخر کنند.

* **عمر و عاص** که آبادی های مصر را از نزدیک دیده و با وضعیت سیاسی و اقتصادی آنجا آشنا بود ، **فرماندهی سپاه اعراب** را در حمله به مصر به عهده گرفت .

* مصریان به دلایل مختلفی نسبت به حاکمیت امپراتوری روم بر سرزمین خویش ناخشنود بودند :

- - مالیات های سنگینی را باید به رومیان می دادند و اجازه نداشتند به مقام های عالی برسند
- - **مسیحیان مصر اختلافات شدیدی با رومیان داشتند**
- - گروه هایی از پیروان یهود که در اسکندریه و سایر نقاط مصر پراکنده بودند ، به دلیل عدم حمایت امپراتور روم از آنان در برابر مسیحیان ، ناخشنود بودند .

آثار و پیامدهای فتوحات در زمان خلفای نخستین

(الف) از نظر سیاسی

* اعراب مسلمان در فاصله کمتر از ۲۰ سال ، دو قدرت بزرگ جهان آن روز ، یعنی **حکومت ساسانیان** و **امپراتوری روم شرقی** را شکست داد .

* سرزمین های مهم **ایران، مصر و شام** را فتح کرد و به دنبال این پیروزی ها قلمرو حکومت گسترش یافت .

* اقوام مختلفی که **زبان و فرهنگ متفاوتی** با اعراب داشتند ، تحت حکومت آنان قرار گرفتند .

(ب) از نظر اقتصادی

* سرزمین های فتح شده ثروتمند و دارای شهر ها و روستاهای آباد و بزرگی بودند .

* اعراب علاوه بر غنایم فراوانی که در جریان فتوحات کسب کردند ، منابع اقتصادی و درآمدهای مالیاتی آن سرزمین ها را در اختیار گرفتند .

(پ) از نظر فرهنگی

* مهم ترین اثر فتوحات در عرصه **دین و فرهنگ** جلوه گر شد .

* دین اسلام به سرزمین های جدید معرفی شد و با تدریج مرم آن سرزمین ها مسلمان شدند .

* ایران ، مصر و شام که دارای فرهنگ و تمدن غنی و مردمانی متمدن بودند نقش به سزایی در شکل گیری و شکوفایی تمدن اسلامی ایفا کردند .

* عوامل گوناگونی که در پذیرش اسلام توسط مردم سرزمین های مختلف تاثیر داشت عبارتند از :

- ۱-جاذبه پیام جهانی اسلام که همه انسان ها را بدون توجه به رنگ پوست ، زبان ، فرهنگ و طبقه اجتماعی شان مخاطب قرار داده و به آنان وعده می داد که با ایمان به اسلام و عمل به دستورات آن به سعادت و رستگاری در دنیا و آخرت خواهند رسید .
- ۲-اسلام همه مردم را عمل به شریعتی سهل و ساده فرا می خواند .

نمونه سوالات متن درس :

- ۱-خلیفه دوم عمر بن خطاب توسط شورا انتخاب شد . ص غ ۴۴ص
- ۲-امام علی برای دفع سرکشی و آشوب ها، مرکز خلافت را از مدینه به کوفه منتقل نمود. ص غ ۴۵ص
- ۳-مسلمانان درصدد برآمدند مصر را تسخیر کند . ص غ ۵۱ص
- ۴-ماجرای سقیفه را توضیح دهید ؟ ۴۲ص
- ۵-خلیفه سوم چگونه انتخاب شد ؟ ۴۴ص
- ۶-علل بروز جنگ های رده جه بود ؟ ۴۴ص
- ۷-دلایل شورش مردم بر خلیفه سوم در شهرهای مختلف قلمرو اسلامی چه بود ؟ ۴۵ص
- ۸-اوضاع اجتماعی در زمان عثمان (خلیفه سوم) چگونه بود ؟ ص ۴۶و۴۷
- ۹-شیوه تقسیم و توزیع بیت المال توسط علی (ع) را با شیوه عثمان مقایسه کنید . ص ۴۷و۴۸
- ۱۰-چرا پایه های خلافت امپراتوری روم شرقی در شام سست بود ؟ ۴۹ص
- ۱۱-عوامل موفقیت مسلمانان در فتح مصر را در دو بعد سیاسی و اجتماعی بیان کنید . ۵۱ص
- ۱۲-پیامدهای فتوحات مسلمانان در زمان خلفای نخستین از نظر فرهنگی را بنویسید . ۵۲ص
- ۱۳-دلایل ناخشنودی مصریان از حاکمیت امپراتوری روم شرقی را ذکر کنید . ۵ص